

Περί του φαινομένου της **αποπροσωποποίησης**

Σάββας Μπακιρτζόγλου

Ψυχολόγος-Ψυχαναλυτής

Στις νευρώσεις μπορούν ν'ανιχνευθούν **διαταραχές της αίσθησης του χρόνου**. Κατά τον Scott (1948) ο σοβαρά νευρωτικός τείνει να εμπλακεί σ'έναν ασυνείδητο χειρισμό του χρόνου, καθιστώντας τον κενό νοήματος, αντιστρέφοντάς τον, επιταχύνοντάς τον, επιβραδύνοντάς τον, κάνοντάς τον να πηδάει ή σταματώντας τον π.χ. η περίπτωση νευρωτικής γυναίκας με ασυνείδητες φαντασίες ελέγχου της διάρκειας της σεξουαλικής επαφής των γονέων της, της οποίας είχε γίνει μάρτυρας όταν ήταν παιδί.

Στην περίπτωση ενός ψυχαναγκαστικού ασθενούς ο χρόνος βιώνεται να έφευγε υπερβολικά γρήγορα. Αποκαλύφθηκε ότι η έμμονη ιδέα του ασθενούς και η ιδέα του θανάτου οφειλόταν σε επιθετικές τάσεις «προς τη ζωή», ενδεχομένως ανδρικές, επιβαιβεωτικές, φιλόδοξες φαντασίες.

Κατά τον Schilder (1935) ο Nunberg και άλλοι υποστηρίζουν πως σχεδόν κάθε νεύρωση παρουσιάζει σε κάποιες φάσεις της ανάπτυξής της συμπτώματα **αποπροσωποποίησης** η οποία περιλαμβάνει μια υποκειμενική αλλαγή στην αντίληψη του ίδιου του εαυτού και του περιβάλλοντος κόσμου. Κατά τον Arlow (1966) η **αποπροσωποποίηση** είναι η εμπειρία να παρακολουθείς τον εαυτό σου σε δράση. Συχνά η αποπροσωποποίηση συνδέεται με το αίσθημα ότι **ο χρόνος παρατείνεται υπερβολικά** και χρησιμεύει ως **μηχανισμός άμυνας** διαβεβαιώνοντας το άτομο ότι η απειλή του από τις δικές του ασυνείδητες επιθετικές φαντασίες ή από κάποιον εξωτερικό κίνδυνο μπορεί να βρίσκονται στο απώτερο μέλλον.

Η διαταραχή χαρακτηρίζεται από μια ξαφνική αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο αισθάνεται κανείς τον εαυτόν του μέσα στο περιβάλλον του, κάτι σαν αποξένωση, που δεν είναι απαραίτητα δυσάρεστη αλλά που έχει χαρακτήρα εξωπραγματικό, υπερφυσικό. Μπορεί επίσης να έχει το συναίσθημα ότι τα χέρια του ή τα πόδια του έχουν ξαφνικά μεγαλώσει ή μικρύνει, ότι ο ίδιος παρατηρεί τον εαυτόν του από

μακριά σαν μέσα σε ένα όνειρο. Κατά τη διάρκεια του φαινομένου ο προσανατολισμός και η λογική του παραμένουν ανέπαφα. Γίνεται λόγος για λιβιδινική αποεπένδυση της εικόνας του σώματος. Ο Maurice Bouvet θεωρεί την αποπροσωποποίηση ως μια κατάσταση αποδόμησης του Εγώ.

Ο Freud αναφέρεται εμμέσως στο θέμα της αποπροσωποποίησης στην περίπτωση του “Schreber”(1910, 1911) , στον «άνθρωπο των λύκων» (1914, 1918). Αργότερα (1919) έκανε λόγο για μια κατάσταση «ανησυχαστικού ανέκειου».

Ο Mayer-Gross (1935) έκανε λόγο για «**αποπραγματοποίηση**» κατά την οποία προεξάρχει η αντίληψη ότι το περιβάλλον είναι ασύνηθες ενώ παραμένει ανέπαφη η αίσθηση της προσωπικής ταυτότητας.

Η **αποπραγματοποίηση** επισυμβαίνει όταν η αποξένωση που αισθάνεται κανένας έχει ως επίκεντρο τον εξωτερικό κόσμο: αντικείμενα που αλλάζουν μέγεθος ή σχήμα, πρόσωπα που δίνουν την εντύπωση πως είναι πεθαμένα ή πως λειτουργούν αυτόματα.

Κατά τον Χαρτοκόλλη (1983) είναι πιθανό η αποπραγματοποίηση να είναι ταυτόσημη με το φαινόμενο του “**jamais vu**” το οποίο συνήθως περιγράφεται ως το αρνητικό της εμπειρίας του “**déjà vu**”. Η εμπειρία του **jamais-vu** είναι το αίσθημα ότι κάτι που γνωρίζει κανείς πολύ καλά του είναι ξένο ενώ θα έπρεπε να του είναι οικείο: κάτι που έχει συμβεί κάποτε το αισθάνεται σα να μην έχει συμβεί.

Το **jamais vu** ή **jamais vécu** είναι μια **αποπραγματοποίηση** όπου η διαταραχή αναφέρεται κυρίως στην αίσθηση του χρόνου: το υποκείμενο έχει την εντύπωση ότι κάτι που βλέπει ή ζει αυτήν τη στιγμή έχει συμβεί κάποτε στο παρελθόν, ενώ ο ίδιος έχει την επίγνωση ότι συμβαίνει για πρώτη φορά. Μπορεί να συνοδεύεται από ζάλη, κατάθλιψη, άγχος, και **φόβο της τρέλλας**.

Αποπροσωποποίηση και **αποπραγματοποίηση** είναι ίδια του **αποσυνδετικού** τύπου **υστερίας**. Η τελευταία χαρακτηρίζεται από κάποια διαταραχή στη συνείδηση του εαυτού ή την ταυτότητα του ατόμου με προεξάρχουσες-σε ορισμένες περιπτώσεις-τις **παραισθήσεις** (αναφορικά με διάφορα μέρη του σώματος) μέσα στο χρόνο και το χώρο.

Η αποπροσωποποίηση και το déjà vu καθώς και η αποπραγματοποίηση και το jamais vu είναι **διαταραχές του συναισθήματος και της αίσθησης του χρόνου**. Σε πολλές περιπτώσεις συγχωνεύονται σε κάτι που γίνεται αισθητό σαν **ανοίκεια εμπειρία**. Η αποπροσωποποίηση και το déjà-vu (και αντιστοίχως η αποπραγματοποίηση και το

jamais vu) μπορούν ν' αντικατασταθούν το ένα με το άλλο: η αποπροσωποποίηση να περιλαμβάνει περισσότερο μια αίσθηση εξωπραγματικού ως προς το συναίσθημα και το déjà vu μάλλον περισσότερο ως προς τον χρόνο. Και στις δύο περιπτώσεις το άτομο διατηρεί μια επαρκή αίσθηση προσωπικής ταυτότητας αλλά νοιώθει μια παράξενη απόσταση απ' αυτήν, σαν **ν' αποσωματοποιείται** ο εαυτός του αιωρούμενος στο χώρο ή στο χρόνο ή και στα δύο. Στο déjà vu το περιβάλλον και τα γεγονότα που βιώνει το άτομο του φαίνονται οικεία, παρά το γεγονός ότι είναι καινούργια. Έχει την ξεκάθαρη εντύπωση ότι ήταν εκεί παλαιότερα παρότι γνωρίζει ότι κάτι τέτοιο δεν είναι αλήθεια. Όπως το έθεσε ο Schilder (1942): «ο κόσμος φαίνεται να είναι πολύ μακριά. Ο χρόνος δεν κινείται και οτιδήποτε συμβαίνει μοιάζει να είναι επανάληψη αυτού που είχε συμβεί από καιρό». Στην περίπτωση της αποπροσωποποίησης υπάρχει μια αισθητή απόσταση ανάμεσα στο άτομο και τα συναισθήματά του. Κατά τους Leeds 1944, Richardson και Wionokur 1967) και οι δύο εμπειρίες συμβαίνουν σε νευρωτικούς αλλά μπορούν επίσης να συμβούν και σε φυσιολογικούς ανθρώπους κάτω από συνθήκες stress.

Κατά τον Χαρτοκόλλη (1991), ο μηχανοποιημένος πολιτισμός της εποχής, η ισοπέδωση των κοινωνικών συνθηκών, η γρήγορη αέναη αλλαγή που σχεδόν καταργεί τα όρια της ηθικής και της φαντασίας, συντείνουν στη δημιουργία ενός κλίματος ανασφάλειας και **αποπροσωποποιήσεως**.

Η αναφορά του Freud (1936) για την «ανοίκεια» εμπειρία του στην Ακρόπολη θεμελίωσε την **αμυντική φύση της διαταραχής**. Όταν πλησίαζε τα ογδόντα, θυμήθηκε κάτι που του συνέβη ένα καλοκαίρι, πριν από 30 χρόνια και μάλλον απρόσμενα όταν αυτός και ο μικρότερος αδερφός του Αλέξανδρος είχαν βρεθεί, επισκέπτες στην Αθήνα, στο βράχο της Ακρόπολης. Εκεί, αντί να νοιώσει «αγαλλίαση και θαυμασμό» αιφνιδιάστηκε βλέποντας ότι τα πράγματα για τα οποία είχε ακούσει μικρό παιδί στο σχολείο-η Ακρόπολη και το περιβάλλον τοπίο της Αθήνας-όντως υπήρχαν, επί του πραγματικού. Ένωσε σα να ήταν διχασμένος, ένα μέρος του ξεπλάγη καθώς ανακάλυπτε ότι κάτι που είχε διδαχθεί πριν από τόσον καιρό ήταν πράγματι αληθινό, ενώ το άλλο μέρος του ξαφνιαζόταν επειδή είχε αμφισβητήσει την ιδέα. Αναλύοντας περαιτέρω την κατάσταση ο Freud κατάλαβε ότι ο ερχομός του στην Αθήνα τον έκανε να αισθανθεί ένοχος γιατί με αυτόν τον τρόπο αποδείκνυε ότι ήταν ανώτερος από τον πατέρα του, ο οποίος όχι μόνο δεν ήξερε καλύτερα αυτά τα πράγματα, αλλά, ακόμα περισσότερο, δεν είχε την πολυτέλεια να πραγματοποιήσει ένα ταξίδι στην Αθήνα. Αυτή ήταν μια «ασεβής» ιδέα προς τον πατέρα του την οποίαν κουβαλούσε μέσα του απωθημένη από την παιδική του ηλικία. Η αποπροσωποποίηση που υπέστη ήταν –όπως συμπέρανε ο Freud- μια άμυνα απέναντι στην επίγνωση μιας παλιάς φορτισμένης με ενοχή ανάμνησης.

Η εμπειρία της αποπροσωποποίησης- με το **αίσθημα της απόσυρσης από την πραγματικότητα** που τη χαρακτηρίζει-προστατεύει τον εαυτόν από την ανάδυση **επιθετικών επιθυμιών και διωκτικών**

φόβον που μπορεί να επανενεργοποιηθούν από το τωρινό (σύγχρονο) περιβάλλον. Στην περίπτωση του Freud, οιδιπόδειες επιθυμίες και αισθήματα ξαναζωντάνεψαν με την ξαφνική επίγνωση ότι είχε αποδειχτεί πιο επιτυχημένος από τον πατέρα του.

Ο Schilder (1942) απέδωσε την αποπροσωποποίηση σε **ναρκισσιστικές, ηδονοβλεπτικές και σαδιστικές επιθυμίες ή φαντασίες**. Επανεξετάζοντας την άποψη του Obendorf ότι η αποπροσωποποίηση συνεπάγεται ερωτικοποίηση της σκέψης και μια σύγκρουση ανάμεσα σε θηλυκές και αρσενικές τάσεις, ανέφερε την περίπτωση ενός ψυχαναγκαστικού νευρωτικού στην οποία τα επεισόδια αποπροσωποποίησης είχαν ως σκοπό να τον προστατεύσουν από την επίγνωση του **φόβου του θανάτου** τον οποίο ο ασθενής συνδέει με την ιδέα ενός συνεχούς μαρτυρίου και εκμηδενισμού. Στις ασυνείδητες φαντασίες του ασθενούς επικρατούσαν ιδέες αιώνιας καταστροφής και ακρωτηριασμού χωρίς χρονικά όρια ως το τίμημα που έπρεπε να πληρώσει για να ξεφύγει από το θάνατο, εξιλέωση για δολοφονικές φαντασιώσεις και ομοφυλοφιλικές σαδιστικές ενορμήσεις προς τον πατέρα.

Ο Eissler (1952) αναφέρει μια περίπτωση γυναίκας με συμπτώματα αποπροσωποποίησης. Συνδύαζε σοβαρή διαταραχή συναισθημάτων με φοβική συμπεριφορά προς το χρόνο. Την τρομοκρατούσε η ιδέα του χρόνου και προσπαθούσε να παραβλέπει το πέρασμά του. Η περίπτωση χαρακτηριζόταν από το μηχανισμό της **απομόνωσης** δηλαδή την ανικανότητα της ασθενούς (νεαρή γυναίκα γύρω στα είκοσι), να παραδεχτεί οποιαδήποτε έντονα συναισθήματα ή οποιαδήποτε γεγονότα του παρελθόντος μπορούσαν να έχουν σχέση με το παρόν. Βίωνε τη ζωή της σαν μια ασύνδετη σειρά γεγονότων που την έκαναν να νοιώθει ότι πάσχει από αμνησία. Ο Eissler έκανε τρεις εναλλακτικές υποθέσεις ως προς τον παθολογικό τρόπο βίωσης του χρόνου της ασθενούς: ότι οφειλόταν σε μια **άμυνα κατά του άγχους** που της προξενούσε κάποια παιδική σύγκρουση, ότι επρόκειτο για μια πρώιμη παραμόρφωση στην ανάπτυξη της έννοιας του χρόνου ή ότι ήταν μια παλινδρόμηση σε έναν πρώιμο τρόπο βίωσης του χρόνου.

Η αποπροσωποποίηση στους νευρωτικούς είναι κατάφορτη από **άγχος** (μερικοί ασθενείς την ονομάζουν «κρίση πανικού») σε αντιδιαστολή με τους οριακούς ασθενείς στους οποίους παρέχει μια ιδιότητα παντοδυναμίας και ευφορίας.

Στην οριακή διαταραχή προσωπικότητας η **αποπροσωποποίηση** συνιστά έναν από τους πρωτόγονους αμυντικούς μηχανισμούς του Εγώ μέσω των οποίων ο ασθενής επιχειρεί να προστατέψει τον εαυτόν του από βαθιά χαραγμένα μέσα του συναισθήματα αναξιότητας, ζηλοφθονίας και φόβου καταδιώξεως.

Στις περισσότερες περιπτώσεις **ψυχωτικής αποπροσωποποίησης** ο ασθενής παραπονείται πικρά για αυτήν του την εμπειρία μολονότι οι άλλοι γύρω του ενδέχεται να μη μπορούν να παρατηρήσουν καμία διαφορά είτε στη συμπεριφορά του είτε στην εμφάνισή του. Ο ασθενής παραπονείται ότι δε μπορεί πλέον να αισθανθεί τίποτα, ότι έχει χάσει την ικανότητα να βιώνει συναισθήματα, έχει αίσθηση

αποξένωσης (αλλαγή της αίσθησης εαυτού). Συνήθως πιστεύει ότι είναι αμαρτωλός, σωματικά σάπιος ή πεθαμένος. Όταν απελευθερωθεί από τέτοιες παραληρηματικές ενασχολήσεις ενδέχεται να παραπονείται ότι ο χρόνος σταμάτησε. Πολύ συχνά εδώ υφέρεται **ψυχωσική κατάθλιψη** (Meyer-Cross 1935, Anderson 1938, Sedman 1970). Ο Meyer –Cross θεωρεί την αποπροσωποποίηση ως μια μη ειδική «προσχηματική αντίδραση του εγκεφάλου» που θα μπορούσε να συγκριθεί με επιληπτικές κρίσεις και κατατονικές καταστάσεις οι οποίες πυροδοτούνται από μια ποικιλία εσωτερικών ή εξωτερικών συνθηκών, και εξαφανίζονται όταν η ψυχική διαταραχή του ασθενούς γίνεται πιο έντονη, όταν επιτείνεται η κατάθλιψη ή επικρατούν οι ψευδαισθήσεις και το παραλήρημα.

11. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Μαδιανός Μ.,: «Κλινική ψυχιατρική», εκδόσεις Καστανιώτης, 2003.

Μάνος Ν., : «Βασικά Στοιχεία Κλινικής Ψυχιατρικής», University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1997.

Μπακιρτζόγλου Σ.: Σημειώσεις ψυχαναλυτικής θεωρίας και πρακτικής: Πρόγραμμα Εκπαιδευτικών Σεμιναρίων Ψυχανάλυσης «Επέκεινα-Ψυχαναλυτική Πράξη», Αθήνα 2003 έως σήμερα.

Παπαδόπουλος Ν.: «Λεξικό της Ψυχολογίας», Σύγχρονη Εκδοτική, Αθήνα 2005.

Γ. Φιλιππόπουλος : «Δυναμική ψυχιατρική», Α. Καραβία , Αθήνα 1971.

Π. Χαρτοκολλης : «Εισαγωγή στην ψυχιατρική», Θεμέλιο, Αθήνα 1991 .

Α.Χουντουμιάδη- Λ.Πατεράκη, «Σύντομο λεξικό ψυχολογικών όρων», «Δωδώνη», Αθήνα-Γιάννενα 1989.

Μεταφρασμένα

Evans D. : «Εισαγωγικό Λεξικό της Λακανικής Ψυχανάλυσης εκδ. «Ελληνικά Γράμματα» , Αθήνα 2005

Freud S.: «Ψυχοπαθολογία της καθημερινής ζωής», εκδ. «Επίκουρος», Αθήνα 1992

Freud S.: «Πέραν της αρχής της ηδονής», εκδ. «Επίκουρος», Αθήνα 2001

Green Andre «Η Ιδιωτική Τρέλα: ψυχανάλυση των οριακών περιπτώσεων», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1998.

Windgassen – Tolle: «Ψυχιατρική», εκδ.Παρισιάνος 2003 .

Liaudet Jean-Claude: «Ο Φρόνιτ με απλά λόγια» , εκδ. Πατάκη 2007

Χαρτοκόλλης Πέτρος: «Χρόνος και Αχρονικότητα», εκδ. «Καστανιώτη», Αθήνα 2006

Ξενόγλωσση

Chemana R, Vandermersch B: «Dictionnaire de la Psychanalyse» ,Larousse, Paris 1995 H-Ey, Bernard P. , Brisset Ch.: Manuel de Psychiatrie », Masson, Paris 1989 .

Fenichel O.: «The Psychoanalytic Theory of Neurosis», Rutledge and Kegan Paul, London 1982 .

Freud S: «An outline of psychoanalysis» St. E.Hogarth Press 1955

Greenson R: The Technique and Practice of Psycho-Analysis, the Hogarth Press, London 1994 .

Kaufmann P.: « L’apport Freudien » , Larousse, Paris 1998.

Laplanche J., -Pontalis B. : « Vocabulaire de la Psychanalyse », PUF, Paris 1967

Pieron Henri : « Vocabulaire de la Psychologie », PUF., Paris 1981 .

Porot A. : « Manuel alphabetique de Psychiatrie » , PUF, 1986 .

Michel A. : « Dictionnaire de la Psychanalyse » , Encyclopedia Universalis, Paris 2001

De Mijola A: « Dictionnaire de la Psychanalyse » , Calmann –Levy , 2002.

Reich W., “Character analysis”. Ed.Noonday, New York 1991 .

Roudinesco E., Plon M.: « Dictionnaire de la Psychanalyse » , Fayard , 1997

Rycroft Ch.: «Acritical dictionary of psychoanalysis» ,Penguin,1972 .